

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית

**הטמעת עקרונות שלהב"ת בבתי הספר בעקבות מבחן תמונת מצב –
אוריינות שפה ח**

האתגר האורייני, שאיתו מתמודדת מערכת החינוך, הלך והתעצם בשנים האחרונות ועלה ביתר שאת בתקופת הלמידה מרחוק. התלמידים נדרשו להתמודד בעצמם עם מטלות אורייניות בקריאה, בכתובה, בדיבור (גם מול מצלמה) ובהאזנה. גם מסמך **דמות הבוגר 2030** ומסמך **אבני הדרך לתשפ"ב** מעמידים בליבה את המיומנויות האורייניות ואת המגמות הגלובליות המצריכות קריאה ביקורתית והפקה של טקסטים מורכבים לתשתית כלל תחומי הדעת ולבסיס ההוראה והלמידה

הרב־תחומית והבי־תחומית.

מיומנויות השפה: הבנה והבעה הן חלק מהמיומנויות שבוגר המערכת צריך לרכוש במהלך שנותיו בבית הספר. המבחן "תמונת מצב – אוריינות שפה" נועד לבדוק את **מיומנויות השפה** של התלמידים בתחילת כיתה ח בהתאם לאבני הדרך ועל פי עקרונות **שלהב"ת** (שילוב הבנה והבעה בתחומי הדעת השונים)¹ ולקדם הטמעת מיומנויות אלה בכל תחומי הדעת. בתוך כך הוא שואף לקיים שיח בקרב **צוותי ההוראה** בבית הספר ודיאלוג בין תחומי הדעת על אודות המיומנויות האורייניות. כלומר, המבחן החדש יזמן יישום מערכתי של עקרונות שלהב"ת ויאפשר למורים לבנות קהילות לומדות בבתי הספר ולקבל על עצמם אחריות משותפת להטמעת המיומנויות האורייניות שייבדקו.

במבחן ייבדקו מיומנויות אורייניות לשוניות המשותפות לתחומי דעת שונים לצד מיומנויות אורייניות לשוניות דיסציפלינריות הייחודיות לכל אחד מהם. הטקסטים יהיו טקסטים אותנטיים ככל האפשר, הדומים לטקסטים הנלמדים במקצועות השונים: היסטוריה, גאוגרפיה, ספרות, ומדע וטכנולוגיה. בכל שנה ייבחרו טקסטים מתחומי דעת שונים, כך שיהיה גיוון בין תחומי הדעת במהלך השנים. הטקסטים והשאלות אינם מתבססים על ידע קודם של התלמיד בתחומי הדעת, אך תידרש שליטה במיומנויות אורייניות לשוניות גנריות, הנלמדות בשיעורי שפה, ומיומנויות אורייניות דיסציפלינריות, הנלמדות בתחומי הדעת השונים (ראו בהמשך מסמך זה).

¹ תוכנית אהל"ן בבתי הספר הערביים

משרד החינוך המזכירות הפדגוגית

על אוריינות לשונית גנרית ודיסציפלינרית²

אוריינות לשונית גנרית היא מכלול של כישורים קוגניטיביים ואורייניים שבאמצעותם התלמיד יכול לאתר מידע בטקסט, למזג מידע בין טקסטים שונים, להעריך את הרלוונטיות ואיכותו ועוד (כהן ולבנת, 2011)³. לצד האוריינות הלשונית הגנרית, האוריינות הלשונית הדיסציפלינרית מתבססת על ההנחה שלכל תחום דעת יש מאפיינים אורייניים לשוניים משלו. לפי גישה זו, על הלומדים להבין כיצד הם מפיקים ידע מטקסטים כתובים ודבורים בכל אחד מתחומי הדעת (פולק, 2012) ולהשתמש במיומנויות קריאה, דיבור וכתבייה כדי ללמוד וכדי ליצור ידע תוכני המתאים לדיסציפלינה ספציפית. המשמעות של מיומנויות אורייניות, כגון מיזוג מידע, פרשנות, הסקת מסקנות, השוואה וטיעון עשויה להיות שונה מאוד בדיסציפלינות שונות ודורשות מהלומד היכרות של מאפייני הדיסציפלינה.

אוריינות דיסציפלינרית בעבור הלומד – פירושה ללמוד לקרוא, לכתוב, לדבר ולנמק כמו חבר צעיר באותה קהילת ידע; להבין מה נחשב בדיסציפלינה לשאלה טובה, להוכחה, לבעיה ולפתרון; לעצב טיעונים כפי שעושים חברי הדיסציפלינה, למשל: הוכחות במתמטיקה, ניתוח מסמכים בהיסטוריה, פרשנות בספרות או בדיקת היפותזות במדע וטכנולוגיה. גם מושגים כלליים, כגון הסבר, הוכחה, השערה או נימוק הם מושגים שעשויה להיות להם משמעות ייחודית ושונה בכל תחום דעת (כך נימוק טענה במדעים יתבסס על ראיות אמפיריות בעוד נימוק טענה בספרות יתבסס יותר על הסברים הנסמכים על הטקסט), והכרתה של משמעות ייחודית זו היא חלק מן האוריינות הדיסציפלינרית (כהן ולבנת, 2011). אוריינות דיסציפלינרית היא סך הכישורים האורייניים הדרושים ללומדים כדי להבין תחומי דעת מסוימים.

על מאפייני האוריינות הלשונית הדיסציפלינרית בתחומי הדעת השונים:

✓ היסטוריה

לימודי ההיסטוריה מתאפיינים בדרישות אורייניות ספציפיות, כגון עמידה על מידת אמינותם של מקורות, זיהוי של הטיות להערכה ולאיתות של טענות ושל עדויות. ספרי ההיסטוריה דורשים מן הלומד לקרוא מגוון עשיר של טקסטים מסוגות שונות, מקורות ראשוניים ומשניים במגוון סגנונות, ספרות יפה, שירה, מכתבים ועוד. לפיכך הם מספקים לתלמיד הזדמנות לחזק את מיומנויות הבנת הנקרא שלו ובה בעת לקדם גם את החשיבה הביקורתית.

יחסי הסיבה מרכזיים מאוד בלימודי ההיסטוריה, ובהם גם המושגים נימוק, גרימה ומניע – מושגים המתאימים לדיון בהתנהגות האדם. מושגים אלה קשורים בתיווך פרשני ותודעתי של בני אדם ובתהליכי היסק ושיקול דעת. מושג מרכזי נוסף בחשיבה ההיסטורית הוא מושג הזמן. ראייה היסטורית פירושה ראיית הדברים בדרך המתחשבת בנתוני הרקע של הזמן ובתנועה על ציר הזמן.

אוריינות דיסציפלינרית בהיסטוריה פירושה "לעשות היסטוריה", כלומר לחשוב ולעבוד כמו היסטוריון. התלמידים צריכים לקבל גישה לכלים המשמשים בדיסציפלינה כדי להבין, להשוות ולפרש מקורות ראשוניים ומשניים. עליהם להעריך את הרעיונות המופיעים בטקסטים כדי לארגן את העדויות התומכות בטיעון מסוים.

לפירוט המיומנויות קראו [בתוכנית הלימודים בהיסטוריה](http://education.academy.ac.il), עמודים 7-8, סעיף 10 ובתוכנית [היסטוריה לחמ"ד](http://education.academy.ac.il), עמוד 9.⁴

² יובהר כי בכל אזכור של המונח **אוריינות**, מדובר באוריינות לשונית (או אוריינות שפה).

³ כהן, א' ולבנת, ז' (2011). שפת המקצועות: ידע לשוני וביטויים במקצועות לימוד שונים בחטיבת הביניים. סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת ועדת שפה ואוריינות, <http://education.academy.ac.il>

⁴ בפורטל עובדי ההוראה ובתיק תוכניות הלימודים אפשר למצוא את כל תוכניות הלימודים, לרבות התוכניות למגזר הערבי, הדרוזי והצ'רקסי. אף על פי שהתכנים בכל תוכנית ייחודיים לכל מגזר, המיומנויות האורייניות משותפות לכולן.

משרד החינוך המזכירות הפדגוגית

✓ מדע וטכנולוגיה

אחד המאפיינים של הטקסטים במדע וטכנולוגיה הוא רב־אופניות (מולטי־מודליות), השילוב של טקסט עם מרכיב חזותי. כדי להבין את מלוא משמעותו של המושג המדעי הקורא צריך לקשר בין מידע מסוגות שונות, כלומר לעשות אינטגרציה בין המרכיב הסמנטי־מילולי לבין המרכיב החזותי. המיומנויות הנדרשות במדע וטכנולוגיה הן ניסוח טענה, שאילת שאלות, עיבוד נתונים והסקת מסקנות וזיהוי שלבי חקר.

לפירוט המיומנויות קראו בתוכנית הלימודים במדע וטכנולוגיה המופיעה ב**מרחב הפדגוגי**.

✓ גאוגרפיה אדם וסביבה

תחום דעת זה הוא אינטר־דיסציפלינרי המערב מיומנויות הן מתחום הגאוגרפיה הפיזית (מדעי כדור הארץ), ובכלל זה דורש את הקריאה ואת ההבנה של טקסטים חזותיים והן מתחום הגאוגרפיה האנושית.

אלה המיומנויות המפורטות בתוכנית הלימודים בתחום זה: טיעון על היבטיו השונים ופיתוח חשיבה ביקורתית בהקשר של דילמות חברתיות ומוסריות הקשורות בתחום הדעת, פיתוח כישורי הכללה והפשטה, הבחנה בין ממצא מדעי לבין דעה או התרשמות אינטואיטיבית, השוואה ומציאת קשרים בין מושגים ותופעות, שאילת שאלות, העלאת השערות, ניתוח של היצגים חזותיים והסקת מסקנות ממפות ומנתונים.

לפירוט המיומנויות קראו בתוכנית הלימודים בגאוגרפיה, אדם וסביבה **לכיתות ז' ולכיתות ח**.

✓ ספרות

במהותו של תחום הדעת הזה עומד הטקסט, השונה במהותו מהטקסטים בתחומים שצוינו לעיל. הטקסט בספרות הוא יצירה אומנותית הנקראת בעיניים פרשניות. עיקרי המיומנויות הנדרשות בתחום זה הם יכולת זיהוי מאפיינים לשוניים־סגנוניים־ז'אנריים בולטים בטקסט (ריאליזם, פנטסיה, מדע בדיוני וכיו"ב), יכולת זיהוי מבנים שונים בעלילה גם כשזו אינה משתלשלת באופן ליניארי בהכרח וזיהוי ערכים המופיעים במפורש או במובלע ביצירה. בתוך כך העיסוק בלשון הטקסט נוגע לדרכי העיצוב של הטקסט הספרותי ולשימוש באמצעים האומנותיים, כגון הלשון הציורית.

לפירוט המיומנויות קראו **בתוכנית הלימודים בספרות** ובתוכנית הלימודים **בספרות לחמ"ד**.⁵

⁵ בפורטל עובדי ההוראה ובתיק תוכניות הלימודים אפשר למצוא את כל תוכניות הלימודים, לרבות התוכניות למגזרת הערבי, הדרוזי והצ'רקסי. אף על פי שהתכנים בכל תוכנית ייחודיים לכל מגזר, המיומנויות האורייניות משותפות לכולן.

משרד החינוך המזכירות הפדגוגית

עקרונות שלהבי"ת מדגישים גישה המשלבת בין אוריינות לשונית גרית לאוריינות לשונית דיסציפלינרית הכוללת בין היתר את הפעולות האלה:

- יצירת שפת מושגים משותפת בין המורים מתחומי הדעת למורים לעברית ובין המורים לתלמידים (גנרי).
- פיתוח מודעות מטה־קוגניטיבית למיומנויות לשון, הבנת הנקרא, הבעה בכתב ובעלפה בקרב המורים ובקרב התלמידים (גנרי).
- הבנת הדרכים שבהן מאורגן הידע הדיסציפלינרי מבחינה אוריינית (דיסציפלינרי)
- מתן כלים אורייניים לקריאה ביקורתית של טקסטים מסוגים שונים (גנרי ודיסציפלינרי)
- מתן כלים לבדיקת תוצרי הכתיבה של התלמידים, הערכתם וקידומם (גנרי ודיסציפלינרי)
- הרחבת אוצר מילים כתשתית לקריאה, כתיבה ודיבור בהקשרים מגוונים תוך מתן כלים ואסטרטגיות להתמודדות עם מילים לא מובנות.

(עמיר ואתקין, 2013, IAMETI)

על בסיס האמור לעיל, מוצע מהלך לגיבוש מערכתית בתוך בית הספר:

טרום הבחינה – גיבוש קהילת מורים לומדים מתחומי הדעת השונים

- כחלק מתפיסה ארגונית־פדגוגית־בית ספרית וללא קשר ישיר לבחינה רצוי כי את המהלך הבית־ספרי יובילו הרכזים הפדגוגיים וכי ישתתפו בו כלל צוותי תחומי הדעת, ולכלל הפחות צוותי עברית, היסטוריה, ספרות, גאוגרפיה אדם וסביבה, מדע וטכנולוגיה. מודל מצומצם יותר יכול לכלול את רכז/ת המקצוע ומורה מוביל/ה מכל תחום דעת. במודל זה יועברו העקרונות והחומרים לצוותים בשיטת המניפה.
- נקודת המוצא למפגשים היא כי האוריינות הלשונית היא התשתית לכל תחומי הדעת. שליטה במיומנויות אורייניות תקדם בהכרח את ההישגים בכל תחומי הדעת.
- המפגשים יתמקדו בהגדרת מאפייני האוריינות הדיסציפלינרית של כל אחד מתחומי הדעת, המופיעים גם בתוכניות הלימודים השונות ובמאפייני האוריינות הגרית המשותפים לכל התחומים.
- תיבחן מידת ההקניה המפורשת של המיומנויות האורייניות הדיסציפלינריות בכל יחידת הוראה בתחום הדעת, לדוגמה: האם ובאיזו מידה הקדישה המורה למיומנות הסקת מסקנות מן הטקסט, איתור טענת הכותב וחילוץ ההצדקות לטענה.

קבלת טופסי הבחינה

- נקודת המוצא היא כי כלל המורים מחויבים להצלחת התלמידים בבחינה ולהפקת התובנות שיעלו ממנה.
- עם קבלת הטפסים בבית הספר יש ללמוד את הבחינה בשני מישורים:
 - (1) המישור האורייני – סוגי השאלות, ממדי ההבנה, היקפי הכתיבה וכדומה;
 - (2) מישור תחומי הדעת הנבחרים בבחינה, שבהם יעסקו הטקסטים והלימתם לנלמד בתחומי הדעת האלה (כאמור, התלמיד לא נדרש לידע מקדים בנושא).הלמידה המשותפת תתמקד בחילוץ המיומנויות הבולטות במבחן, המיומנויות האורייניות הגנריות והדיסציפלינריות. חשוב שכל תחומי הדעת ישתתפו בשיח הזה ולא רק תחומי הדעת המופיעים בבחינה.

משרד החינוך המזכירות הפדגוגית

- בשלב השני יילמד המחונן המצורף לבחינה בדגש על היכרות עם ממדי ההבנה הנבדקים : איתור מידע, פרשנות והיסק וההערכה ביקורתית ורפלקציה⁶.
- מומלץ כי המבחן ייבדק עלידי כלל המורים שתחומיהם שותפים לבחינה.⁷

אחרי הבחינה

- בתום הבחינה חשוב לאסוף את ממצאי הבחינה ולהפיק מהם תובנות פדגוגיות ברמת המיומנויות האורייניות הגנריות והמיומנויות הדיסציפלינריות.
- התובנות שיתגבשו יהיו בסיס לשיח בין תחומי הדעת במפגשים הבית-ספריים.
דוגמאות לשאלות שיכולות להיות תשתית לדיון בעקבות הממצאים :
 - אילו מן השאלות הצביעו על קשיים בקרב הנבחנים ברמת הכיתה או השכבה?
 - באילו מיומנויות התגלו הקשיים?
 - אילו אסטרטגיות עבודה אפשר לנקוט בכל אחד מתחומי הדעת או בראיית מערכתית כדי לחזק את הטעון חיזוק?
- בעקבות התובנות חשוב להחליט על פעולות ומהלכים הן גנריים והן דיסציפלינריים בטווח הקצר ובטווח הארוך.
- שתוף הפעולה בין הצוותים יכול להיות סביב מיזם נקודתי או מתמשך ותוצרים אורייניים משותפים. דוגמאות ורעיונות למיזמים בין-תחומיים תוכלו למצוא [כאן](#).

המפמ"רים/יות וצוותיהם/ן ישמחו לעמוד לרשותכם בכל שאלה :

- תומר בוזמן, עברית במגזר היהודי
- ראויה בורבארה, ערבית במגזר הערבי
- מירב בראוטבר-פסט, ספרות בחינוך הממלכתי
- בלהה גליקסברג, היסטוריה בחינוך הממלכתי-דתני
- אלי דורי, גאוגרפיה אדם וסביבה
- קאסם דראושה, היסטוריה בחינוך הערבי והבדואי
- מוחמד זידאן, ספרות במגזר הערבי והבדואי
- ד"ר אורנה כץ-אתר, היסטוריה בחינוך הממלכתי
- חניתה לרנר, מדריכה מרכזת – ספרות בחינוך הממלכתי-דתני
- ופא מועדי, ערבית במגזרת הדרוזי
- גייהן פרהוד, היסטוריה בחינוך הדרוזי
- בילי פרידמן, מדע וטכנולוגיה

⁶ את פירוט המיומנויות בממדי ההבנה השונים אפשר למצוא ב**חוזר מפמ"ר עברית**, עמודים 6-7.

⁷ משנה"ל תשפ"ג המבחן יהיה חיצוני ולא ייבדק בבית הספר.